

MERSİN ÜNİVERSİTESİ KILIKIA ARKEOLOJİSİNİ ARAŞTIRMA MERKEZİ
MERSIN UNIVERSITY PUBLICATIONS OF THE RESEARCH CENTER OF CILICIAN ARCHAEOLOGY

KAAM
YAYINLARI

OLBA
VII
(Özel Sayı)

MERSİN
2003

KAAM YAYINLARI
OLBA
VII
(Özel Sayı)

© 2003 Mersin/Türkiye
ISSN 1301-7667

OLBA dergisi hakemlidir ve Mayıs-Haziran aylarında olmak üzere,
yılda iki kez basılmaktadır.
Published each year in May and June.

KAAM'ın izni olmadan OLBA'nın hiçbir bölümü kopya edilemez.
Alıntı yapılması durumunda dipnot ile referans gösterilmelidir.
It is not allowed to copy any section of OLBA without the permit of KAAM.

OLBA'ya gönderilen makaleler aşağıdaki web adresinde yada KAAM tarafından dağıtılan
broşürlerde bildirilmiş olan formatlara uygun olduğu takdirde basılacaktır.
Articles should be written according the formats mentioned in the following web address
or brochures distributed by KAAM

Yayınlanması istenilen makalelerin, her yılın sonuna kadar aşağıda belirtilen
iletişim adreslerine teslim edilmiş olması gerekmektedir.
Articles should be sent to the following correspondence addresses till the end of the year.

OLBA'nın yeni sayılarında yayınlanması istenen makaleler için yazışma adresi:
Correspondance addresses for sending articles to following volumes of OLBA:

Prof. Dr. Serra Durugönül
Mersin Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi
Arkeoloji Bölümü
Çiftlikköy Kampüsü
33342-MERSİN
TURKEY

Diğer İletişim Adresleri
Other Correspondance Addresses
Tel:00.90.324.361 00 01 (10 Lines)/162-163
Fax: 00.90.324.361 00 46
web mail: www.kaam.mersin.edu.tr
e-mail: kaam@mersin.edu.tr

MERSİN ÜNİVERSİTESİ
KILIKIA ARKEOLOJİSİNİ ARAŞTIRMA MERKEZİ
(KAAM)
YAYINLARI-VII

MERSIN UNIVERSITY
PUBLICATIONS OF THE RESEARCH CENTER OF
CILICIAN ARCHAEOLOGY
(KAAM)-VII
(Özel Sayı)

Editör

Serra DURUGÖNÜL
Murat DURUKAN

Bilim Kurulu

Prof. Dr. Serra DURUGÖNÜL
Prof. Dr. Coşkun ÖZGÜNEL
Prof. Dr. Tomris BAKIR
Prof. Dr. Hayat ERKANAL
Prof. Dr. Sencer ŞAHİN
Prof. Dr. Yıldız ÖTÜKEN

MERSİN
2003

*OLBA'nın Basılması İçin Vermiş Olduğu Desteklerden Dolayı
Mersin Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Uđur Oral'a
Teşekkür Ederiz.*

İçindekiler/Contents

Fikret K. Yegül <i>Closing Remarks on the III. International Symposium on Cilician Archaeology, 1-4 June 2002</i>	1
Ahmet Ünal <i>Hititler, Akdeniz ve Liman Kenti Ura</i>	13
Emanuela Borgia <i>Archaeology in Cilicia in the Ancient Travellers' Notes</i>	41
Sabine Fourier <i>Cyprus and Cilicia in the Iron Age : a Review of the Evidence</i>	79
Serra Durugönül <i>Archaic Cypriote Statuary in the Museum of Adana</i>	93
Ahmet Kaan Şenol-Gonca Cankardeş Şenol <i>Commercial Ties of Cilicia by Means of Hellenistic and Roman Amphorae</i>	119
Emel Erten <i>Glass Finds From OLBA Survey-2001</i>	145
İsa Kızgut <i>Silifke Müzesi Bronz Heykelciklerine Yansıyan Kilikya Tanrıları</i>	155
Marion Meyer <i>Divinities and their Images. Phenomena of Acculturation in Smooth Cilicia</i>	189
Ruprecht Ziegler <i>Asklepioskult und Kaiserkult im kilikischen Aigeai um die Mitte des 3. Jahrhunderts n.Chr.</i>	205
Murat Durukan <i>Olba/Diocaesarea' daki Piramit Çatılı Mezar Anıtının Tarihlemesi Üzerine Yeni Bir Görüş</i>	219
Bilal Söğüt <i>Dağlık Kilikia Bölgesi Mezar Nişleri</i>	239
Eugenia Equini Schneider <i>Some Considerations on Elaiussa's North-Eastern Necropolis</i>	263

SİLİFKE MÜZESİ BRONZ HEYKELCİKLERİNE YANSIYAN KİLİKYA TANRILARI

(LEV. 27-30)

İsa KIZGUT*

ABSTRACT

Die Bronzenen Statuetten Aus Dem Museum in Silifke

In diesem Aufsatz werden die ikonographischen und stilistischen Analysen zum bronzenen Statuetten aus dem Museum von Silifke dargelegt und diese einem Vergleich mit den weiteren Beispielen aus anderen Museen Westkleinasiens unterzogen, wobei die numismatischen und archäologischen Funde Kilikiens auch berücksichtigt wurden.

Die bisherigen Funde zeigen, daß die Gottheiten wie Serapis, Herkules, Merkur, Minerva, Ceres und Mithras in bronzenen Statuetten vertreten sind.

Serapis: Die Figur stellt mit ihrem lehnlosen Thron, schrägem Fußschmel und dem langen Stab im Linken offensichtlich ein Serapis, wobei der ihm begleitende Kerberos fehlt. Das Original der Statuette dürfte auf die bekannte Kultstatue des Bryaxis zurückgehen.

Herkules: Im Museum finden sich 3 Herkules-Statuetten, von denen zwei den Helden mit den Äpfel der Hesperiden dargestellt haben dürften. Ein weitere Statuette ist mit einer Keule wiedergegeben. Die kilikischen Münzen weisen darauf hin, daß diese beiden Herkules-Typologien im Gebiet sehr verbreitet waren.

Merkür: Das allein an zahlreichen kilikischen Felseinrichtungen, Stelen und Türrahmen dargestellte Kerykeion bildet ein Hinweis auf die Beliebtheit des Gottes, der in Silifke mit bronzenen Exemplaren vertreten ist.

Minerva: Die Göttin mit der Phiale ist mit einem einzigen Exemplar in Silifke vertreten, die wir in dieser Typologie auf zahlreichen Münzen des Gebietes wiederfinden.

Ceres: Eine bronzene Statuette und die Münzen aus Syedra belegen die Verehrung der Göttin. Auf den Münzen findet man sie zusammen mit Hades-Serapis, was auf die chthonische Charakter der Göttin zeigt.

Attis?/Mithras?: Das fehlende Kopf erschwert die genaue Identifikation der dargestellten Gottheit.

---

* İsa Kızgut, Akdeniz Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü. TR-07058 Antalya.

Kilikya Bölgesi yerleşimlerinde tapınılan tanrılar, coğrafi koşullar ve iklimsel özellikler yanında siyasal yaşamın direkt ve/veya dolaylı etkileri ile de bağlantılı olarak aynı veya farklı epithetlerle panteondaki yerlerini almışlardır¹. Özellikle Hellenistik ve Roma İmparatorluk Dönemlerinde dinsel çeşitliliğin artmasında, siyasal ve toplumsal hareketlenme de etkili olmuştur. Brandt, bölgede din kültürünün Luwilere dek geri gittiğini, fakat dış etkilere direniş gösterecek denli köklü bir bütünlüğünün olmadığını söylerken bölgedeki toplumların, güçlü devletler karşısında her konuda etkiye açık olduğunu anlatır². Seleukos ve Ptolemaios egemenlikleri sürecinde bölgede yaşanan dinsel etkileşimin mimari gelişimdeki izlenebilen yansıması da bu savı desteklemektedir³. Hellenizasyon süreci, yerel kültürü çok kuvvetli olmayan bölgelerde daha kolay gerçekleştirebilmekteydi⁴. Durugönül, bölgede yaşanan ‘Akkulturation’ kavramı ile, siyasal değişimlerin din kültüründeki direkt etkilerini netleştirerek bağımsızlık, ekonomi ve din kavramları arasındaki ironiyi açıklamış, bölgenin Hellenistik Dönem kültür portresini çizmeye çalışmıştır⁵.

Kökeninin daha eskilere uzandığı varsayılan birçok kültün Hellenistik dönemdeki varlığı, ele geçen buluntular ve üzerindeki yazıtlar ile kesinlik kazanmıştır. Silifke Müzesi’nde bulunan bronz heykelcikler de bölgede, bu dönem ve sonrasında hangi kültlerin yaşayabildiğini, hangi tanrıların ne tür epithetlerle Kilikya Panteonu içinde yer almaya devam ettiğini saptamada yardımcı olacaktır. Müzedeki eserlerin simgelediği tanrı veya tanrısal kimliklerin, ilintili kültlerle birlikte lokalize edilmesi, çalışmanın temel amaçlarından⁶.

¹ Bölgede uzun zamandır araştırma yapan M. Hamdi Sayar bilinen bu tanrıları Dağ, Doğa, Bereket, Nehir, Sağlık ve Diğer tanrı ve tanrıçalar olmak üzere 6 ana grup altında toplamaktadır. Sayar 1999, 132.

² Brandt 1992, 73

³ Durugönül 1998, 72.

⁴ Grimal 1984, 277.

⁵ Durugönül 1998, 71.

⁶ Bu amaçla başlanan çalışma sırasında, Küçük Asya genelindeki buluntuların çoğunluğunda olduğu gibi eserlerin buluntu yerinin tam tespit edilememesi, bilimsel bir kazı sonucunda belirli buluntularla ele geçmemiş olması ve buluntu sayısının azlığı birçok konuda kesin saptamaları engellemektedir. Bugüne dek bölgeden ele geçen sikkelerin araştırılması kültlerin lokalizasyonuna ve kült heykelciklerinin niceliğinin anlaşılmasına yardımcı olmuştur.

Zeus, bölgede en yaygın tapınım gören tanrıların başında gelmekteydi. Dağlık Kilikya dağlarında ilk ve en önemli kült figürü, ovalardaki gibi tanrıça değildi ve dağlarda, gücün simgesi olarak 'Baba' tanrı hüküm sürmekteydi⁷. Zeus'un, yerli tanrı olarak Luwilerin hava tanrısı Tarhunt ile özdeşleştirildiğini ve birçok epithetonunun varlığını bugüne değin yapılan araştırmalar, epigrafik ve arkeolojik belgelerle ortaya koymuştur⁸. Yazıtlara göre Hellenistik Dönemden önce tüm Küçük Asya'da olduğu gibi bölgede de Zeus adı altında yaygınca tapınılan tanrı, salt Yunan panteonundaki şekliyle kabul görmeyip, yerel epithetleriyle bütünleştirilerek benimsenmiştir. Roma döneminde bile tanrının yerli adlarının bileşik kullanımının devam etmesi bunu doğrulamakta ve orijinal adından vazgeçilmemektedir.

Kilikya Bölgesi sikkelerinde Zeus/Jüpiter'in farklı betileri izlenebilmekte, Kestrus, Olba ve Korykos gibi yerleşimlerde ise Zeus tapınakları olduğu öne sürülmektedir⁹. MacKay, anılan bu tapınaklar arasında, Olba olarak lokalize edilen kent içinde yer alan ve çok iyi korunmuş durumda günümüze dek ulaşan Zeus tapınağını Korykos' ta bulunan Zeus tapınağı ve kültlerle ilişkili olarak görmek ister¹⁰.

Serapis

Müzedeki kayıtlara göre Silifke buluntusu olan heykelcik (fig. 1a,b Kat. 1) arkalıksız bir koltuk üzerine oturmakta, ayaklarını da tabure üzerine koymaktadır. Figür, yukarıya kaldırdığı sol eliyle asa tutar, sağ elini de aşağıya bir nesneye uzatır durumda betimlenmiştir. Başında kalathos bulunur. Sol eliyle kavradığı asa ve sağ elini uzattığı nesne kayıp, oturduğu koltuk ise eksiktir¹¹. Nitelikli işçilik gösteren eserin genelinde

⁷ MacKay 1990, 2047

⁸ MacKay 1990, 2047

⁹ MacKay 1990, 2047; Bent-Hicks 1891, 242 26. Korykos yerleşiminin batısında ele geçen yazıtlardan ve antik yapı duvarlarının birinde görülen "Zeus Korykios" yazıtı nedeniyle bu yörede bir Zeus tapınağı olduğu ileri sürülmektedir.

¹⁰ MacKay 1990, 2048. Dolayısıyla MacKay Korykos kentinde de bir Zeus tapınağı olduğu görüşünü kabul etmektedir, 2107.

¹¹ Figürün, koltuğa temas etmesi gereken oturma yeri hizasından başlayan ve arkaya doğru uzayan kesiklik, koltuğun konturları boyunca düzgünce devam etmektedir. Bu ayrıntı ile figürün, koltukla aynı anda dökülmesinde yaşanacak teknik zorluk birlikte değerlendirilmelidir. Eser ya iki aşamada dökülmüştür, ya da ahşap bir koltuğa veya platforma monte edilmiş olmalıdır.

patina iyi durumdadır; yüzeyde bazı küçük ezilmeler ve yüzün göz bölgesindeki aşınmalar dışında da iyi korunmuştur.

Bütünüyle cepheden ve dik betimlenen figür, sol kolunu yana açıp, dirsekten bükerek yukarı kaldırmıştır. Eli kapalı, gövdeye dönük durumdadır ve tuttuğu nesneyi kavramıştır¹². Sağ kolu ise omuzdan yana açık ve gergin olarak aşağıya yönelir, dört parmağı bitişik durumda ve açık olan elini bir nesneye uzatmaktadır. Ayaklar omuz genişliğinde açık, sağ ayak ileride ve yanda tabureye tam basar. Sol ayak ise geri çekilerek bilekten bükülmüş ve duruş gereği tabureye parmak uçları ile basmıştır. Boyun hiç verilmemiş, dik durumdaki baş ise oldukça iri betimlenmiştir.

Figür yarım kollu, kemersiz, 'V' yakalı chiton üzerine daha kalın kumaştan bir hymation giymiştir¹³. Chiton, göğüs üzerinde ve gövdenin sağ yanında kumaşın dökümüne uygun kıvrımlar oluşturur ve özellikle göbek üzerinde inceliği iyice belirginleşir. Sol omuz üzerinde dökümlü duran himationun öne uzatılan bölümü genişleyerek sarkar ve kalça hizasında daralarak sonlanır. Arkaya yönlendirilen bölüm ise, kolun arkasında yine kesilen kalça hizasına dek sarkar. Giysinin sarkan bu bölümündeki geniş ve ince kıvrımlar iç içe 'V' formdadır. Himationun diğer kenarı, geniş ve yan yana üç kıvrımlı bir bant oluşturarak sırtın sol üstünden sağ kol altına doğru ilerler. Sırtta, sağ üst yarı dışında her yanı örten himation gövdenin önüne dolanır. Bileklerin yukarısında sonlanan ve büyük oranda bacaklar üzerinde toplanan giysi burada katlamalı bir tomar (kuşak) oluşturmuş, bir ucu sol bacak yanından aşağı sarkıtılmıştır¹⁴. Kucak üzerinde bol dökümlü duran hymation birbirine paralel ve sarkık kıvrımlarla bacak arası boşluğu vurgular. Sol bacağın içeri çekilmesi sonucu sol dizden sağ bacağın alt kısmına uzanan sert ve hacimli bir kıvrım oluşmuştur. Ayrıca figür, bağcıkları bileğin üzerine dek çıkan ve ayrıntıları belirgin olarak işlenen açık bir ayakkabı giymiştir¹⁵.

¹² Benzer örnekler; Babelon 1895, 13 R. 29; Hornbostel 1973, V 6, VI 8, VII 9 vd.; LIMC VII, 2 1994, 504 R. 8c, R. 9, R. 10b, 505 R. 16.

¹³ Mitten-Doeringer 1969, R. 272. Kısa kollu chiton giymiş, himation düzenlenişi de benzerdir.

¹⁴ Giysinin bu düzenlenişine örnekler için bkz. Hornbostel 1973, VIII 11; LIMC VII 2, 504 R. 9, 10b, 14 b.

¹⁵ Ayakkabı tipi için bkz. Croom 1988, 62.

Taburenin diagonal konumu figürün sağ yanını boş bırakır. Bu düzenleme ile oluşan boşluğa bir nesne yerleştirmek olasıdır. Söz edilen nesnenin orijinal yontuda ve benzer birçok örnekte izlendiği gibi kerberos olması beklenir¹⁶ ve figürün aşağıya uzattığı sağ eli de hayvanın başına doğru yönelmiş olmalıdır¹⁷.

Gövde yapısı ve giysi özellikleri yukarıda anlatılan tanrı az hareketli ve durgun betimlenmiş, bu görünüm kendisinde güç ve hakimiyet duygusunun toplanmasını sağlamıştır¹⁸. Zeus, Poseidon, Hades ve Asklepios gibi tanrıların görkemli tipolojik betimlemelerine Serapis de katılır. İki giysinin altındaki iri ve kuvvetli gövde vurgulanmış, sol eliyle tanrılık ve imparatorluk esasına dayanması ile de bu vurgulanma güçlendirilmiştir.

Figürün betimlenmesinde yer alan kalathos, kalın kumaştan hymation, yere dayayıp sol eliyle kavradığı asa, ayaklarını koyduğu ayaklık ve sağ yanında olması beklenen kerberos ile Serapis ikonografisi tamamlanmaktadır¹⁹. Bu tipolojide Bryaxis'in yaptığı iddia edilen orijinal kült yontusuna bağlı kalındığı sanılmaktadır²⁰.

¹⁶ Bu düzenleme bir çok Serapis örneğinde izlenebilmektedir ve bu boşluk bir nesne yerleştirmek amacıyla yaratılmış olmalıdır. Örneklerin hemen hepsinde bu boşluğa kerberos yerleştirilmiştir. Serapis, elini kerberosun başına doğru uzatmaktadır. Orijinal yontunun tipolojisine uygun olarak Silifke Serapis'i de aynı betimleme içerisinde beklenmelidir. Bkz. Babelon 1895, 13 R. 29; Hornbostel 1973, IV 5, V 6, VIII 11, XIV 18, XV 19, XVII 23, LVI 108, LVV 127, LXXI 128, LXXXIII 146, CLXX 274, CLXXIV 279, CXCVI 325, CCIX 358, CCX 359, CCXX 373.; LIMC VII 2, 504 1 b, 9, 10 b, 10 c, 14 b, 505 16 a, (Bu örnek, söz edilen düzenleme için en çarpıcı olanıdır. Tabure düz konmuş olsa kerberos için yerleştirme alanı kalmayacaktır.) L. 512 R. 135, 513 R. 154 a.

¹⁷ Ayakta duran Serapis betimlemelerinde sağ elin bir patera tuttuğu ve aşağıya (olasılıkla sunağa) uzattığı örnekler bilinmektedir. Bkz. LIMC VII 2, 505 R. 23, 26a, 34a, 506 R. 47a, vb. Fakat oturan örneklerin tamamına yakınında tanrının sağ eli kerberosun başına veya tasmaına uzanmaktadır.

¹⁸ Özgan 1995, 146 vd.

¹⁹ Benzer örnekler için bkz. Swaddling 1979, 51 R. 5; Mitten-Doeringer 1969, 280 R. 272. Giysi ile birlikte her özelliği benziyor. (İ.S. 1.-2. yy.) Newark Müzesi; Fuchs 1969, 274 R. 302, Hornbostel 1973, terrakota örnekler. IV, 4, CVIII 177; bronz olarak: III 3, IV 5, mermer olarak: VIII 11 vd., gemmada: XLI 61-64,

²⁰ Hornbostel 1973, 102-107, XL 60. Yazar, orijinal yontudan sonra yapılan tekrar yaratımlarda küçük değişimler olabileceğini ve bir stil analizi yapmanın zor olacağını belirtmektedir.; Nielsen-Ostergaard 1997, 5.

Paris Ulusal Kütüphanesi'ndeki buluntu yeri belirsiz bir bronz heykelcik, eserimizin en yakın benzeridir²¹. Aynı karakteristik duruşa sahip iki eser arasındaki farklılıklar yalnızca kollarda görülmektedir. Kucak üzerinde tomar oluşturup sol koldan aşağı sarkan himationun yanında hitonun kıvrım düzenindeki yakın benzerlik de göze çarpmaktadır. Gür, kıvrıkcık saç ve sakal yapısına sahip bu eserlerden Silifke örneğinin kütleli saç ve sakal guruplaşmaları daha belirgin²², diğeri ise biraz karmaşık yapıdadır. Serapis heykelciği, kabarık saç ve sakal yapısıyla orijinali olan kült yontusu geleneğinde olmalıdır. Hornbostel, Anastole tipinin Hellenistik Dönem içerisinde, püsküllü saç modelinin ise İmparatorluk Dönemi'nde yaygın olduğunu söylemektedir²³. Alın üzerinde görülen perçemler de Severuslar Dönemi portreleri ile yakınlık gösterir²⁴.

Hadrian öncesine tarihlenen Paris örneği²⁵ ile karşılaştırıldığında, ayrışık saç yapısı, alındaki perçemler ve giysideki sertlik Silifke Serapisi'nin biraz daha geç döneme verilmesi gerektiğini göstermektedir. Bu eser için İ.S. 2. yüzyılın ikinci yarısı uygun bir tarih olmalıdır.

Bölge sikkelerinde ayakta ya da oturur durumda görülen tanrının²⁶, bölgede hangi epithetle ve ilk olarak ne zaman kabul gördüğü henüz açıklık kazanmamıştır²⁷. Serapis betili sikke örneklerinin, komşu

²¹ Babelon 1895, 13 R. 29.; Hornbostel 1973, LXXXVII 150.

²² Aynı döneme verilen mermer ve terrakota örneklerinde de saçların yapısı benzemektedir. Bkz. Hornbostel 1973, LXXXIV 147, LXXXV 148, LXXXVI 149 vb.

²³ Hornbostel 1973, 207 vd.

²⁴ Alında perçemlere ayrılmış saç, Severus portrelerinin gibi kütleli ve sert yapıdadır. Bkz. Poulsen II 1974, 131, 132 CCVI 130.

²⁵ Hornbostel 1973, 211 L. 4 R. 150

²⁶ Serapis betili sikke örnekleri için bkz: Levante-Weiss SNG 1986, 41 R. 662; Levante Fr. 2 1993, 42 R. 856 numaralı sikkelerde Serapis ayakta betimlenmiştir; Hill 1900, 77 L. XIII R. 7. Epiphanea sikkesi (Gordian III) 93 R. 3. Lyrbe sikkesi (Gordian III) örneklerinde ise "Oturan Serapis" olarak görülür. Bölge sikkelerinde orijinal tipolojide betimlenmiş olması Serapis kültü ve kült heykeli hakkında önemli bilgiler vermektedir.

²⁷ Serapis kültü Mısırda, Büyük İskender'in komutanlarından biri olan Ptolemaios I. Soteris (İÖ. 323-283) döneminde oluşturulmuştur. Tanrının Grekçe formda Sarapis olarak geçen adı İÖ. 2. yy.dan itibaren Serapis olarak görülür. Hornbostel 1973, 2, dipnot 2; Bilinen Serapis betimlemeli ilk Olba sikkesi S. Severus Dönemindedir. bkz. Levante-Weiss SNG 1986, 41 R. 662. Tanrı, her ne kadar Silifke heykelciği gibi oturur durumda değilse de, bölgedeki kültün varlığını kanıtlanması açısından önem kazanmaktadır.

Pamfilya²⁸ ve Pisidya²⁹ bölgelerinde de bulunması, Akdeniz kıyısındaki ve iç kesim yerleşimlerinde bu kültün Roma Döneminde yaygın olduğunu göstermektedir.

Jüpitser-Serapis ya da Hades-Serapis

Serapis; Mısır'da tapınım görmeye başlarken yapılan ilk yontusu Hades-Serapis olarak betimlenmiştir³⁰. Belirteçleri de, sol eliyle tutmuş olduğu asa, başında duran kalathos, sağ yanında oturan kerberos, ayaklarını koyduğu (genellikle diagonal konumda yerleştirilen) tabure olarak belirlenmiştir. Chitonik tanrı olarak kabul edilmiş, adına düzenlenen kült Kıta Yunanistan ve İtalya'da hızla yayılmıştır. Küçük Asya üzerinde de özellikle Roma egemenliği sırasında çok ilgi görmüş ve geniş yayılım alanları bulmuştur.

Çalışmada irdelenen heykelciğin Serapis olduğu ve orijinal heykele bağlı kalınarak yapıldığı kuşku götürmez bir gerçektir. Fakat, Hades-Serapis veya Jüpitser-Serapis olarak kabul edildiğini ya da bölgede salt Serapis adıyla kült düzenlendiğini kanıtlayacak veriler henüz yeterli değildir³¹. Bu nedenle, birkaç öneri ile olasılıklar değerlendirilmiştir.

Çoğu araştırmacının kabul ettiği gibi, orijinal yontunun Hades olduğu gerçeğinden yola çıkılarak, Silifke örneğinin de kerberos ile birlikte betimlendiği düşünüldüğünde³², bölgede Hades-Serapis kültürünün varlığı öne sürülebilir³³.

²⁸ Komşu Pamfilya Bölgesi'nde Korakesion kentine ait bir sikke üzerinde de benzer duruşta betimlenmiş Serapis bulunur. Bkz. Levante SNG Fr. 2 1993, 28 R. 620. (L. Verus)

²⁹ Pisidya sikkelerinde Serapis oturur durumda betimlenmiş, sağ yanda da Kerberos bulunur. Aulock 1977 I, Adada, Lev. 2, 71; Aulock 1979 II, Kremna, Lev. 30, 1351.

³⁰ Nerede yapıldığı tartışılan bu kült heykelinin kimliği konusunda da bilimciler ortak görüş içerisinde değildirler. Bkz: Richter 1920, 95, L. 34 R. 130 Hades-Serapis ayakta, kerberos yanında durmakta, R. 131 Hades-Serapis otururken kerberos ve diğer belirteçleriyle görülmekte; Bosch 1935, 65 R. 273 vdd; Hornbostel 1973, 127 vdd. Yazar, heykelin doğrudan Serapis olarak yapıldığı hakkında kararsızlığını dile getirmektedir. S. 130; Lippold 1925, 117; Kern 1938, 72 vd; Morenz 1960, 260; Schefold 1962, 172.

³¹ Doğu Kilikya Amykasis yöresinde yaygın olan "Zeus Keraunios-Helios Serapis" kültü bu sorunu henüz aydınlatamamaktadır. Bkz. Sayar 1999, 136 vd.

³² Silifke Serapis'inin ikonografik değerlendirmesi sonucunda, sağ yanda bulunması gereken nesnenin kerberos olduğu yukarıda kanıtlanmaya çalışılmış, ve bu şekilde de sonuçlanmıştır.

³³ Bir Syedra sikkesinde Hades-Serapis tüm belirteçleri ve yanında Demeter ile betimlenmiştir. Bkz. Levante SNG Fr. 2, 30 R. 657. Bu veriye göre bölgede Hades-Serapis kültürünün varlığı öne sürülebilir, fakat bu savın desteklenmesine daha fazla kanıt gerekmektedir.

Serapis'in bölge sikkelerinde ayakta ve yanında kerberos olmadan betimlenmiş örnekleri de bulunmaktadır. Kilikya' da güçlü olan Tarhunt ve Zeus gelenekli Jüpiter tapınının Hellenistik ve Roma Dönemleri'nde de devam ettiği düşünüldüğünde, bölgede Jüpiter-Serapis tapınımı da beklenmelidir.

Silifke Serapisi'nin tipolojik ve ikonografik olarak saptanabildiği sikke sayısı şimdilik çok azdır. Ele geçen yazıtlarda da Hades-Serapis ve/veya Jüpiter-Serapis kültürünün ayırımına ilişkin kesin bir bilgi yoktur.

Bu değerlendirmelere göre Kilikya Bölgesi'nde, oturan ve ayakta duran Serapis figürlerinin aynı külte yönelik olduğu beklenebilir, veya Hades-Serapis ile Jüpiter-Serapis kültürlerinin birbirinden bağımsız olduğu ve her iki kültürün farklı heykellerinin bulunduğu kabul edilebilir. Bu durumda tahtta oturan tanrının Hades-Serapis, ayakta betimlenen diğerinin ise Jüpiter-Serapis olarak düşünülmelidir³⁴.

Herkül

Herakles/Herkül kültürü her bölgede olduğu gibi orta ve dağlık Kilikya bölgesinde de varolmuş, diğer önemli tanrı ve tanrıçalara yakın bir ilgi görmüştür. Olba kentindeki birçok yapının kapı sövelerinde ve bölge sikkelerinde salt lobutu ile betimlenebilen Herkül³⁵, Çatıörendeki tapınağı ile de bölgede kültürlerinin bulunduğunu kanıtlamaktadır³⁶. Ayrıca birçok kent sikkesi üzerinde farklı tipolojide betisinin bulunması bu kültürün varlığı ve çeşitliliği yanında yaygınlığını da desteklemektedir³⁷. Müzede korunan üç farklı Herkül heykelciğinden ikisi Silifke buluntusudur, diğerinin ise menşei bilinmemektedir.

³⁴ Öne sürülen bu olasılıkların, gelecekte kazı araştırmalarında ele geçecek buluntular ile kesinliğe kavuşması beklenmelidir.

³⁵ Hill 1900, 124 L. XXII R. 8 (Hadrian Dön.) Olba sikkesi üzerinde salt Lobutu ile temsil edilmiştir.

³⁶ Durugönül, kapı sövelerindeki lobut, Dioskur miğferi ve kerikaion gibi belirteçlerin Hellenistik Dönem içinde Olba'nın dinsel territoriumunu sınırladığını öne sürmektedir. Durugönül 1997, 282 5.

³⁷ Hill 1981, 50, VIII 12 (Valerian Senior), 134, XXIV 1 Casae sikkesi (Caracalla), 214, XXXVII 5 Tarsus (Gordian III); Levante SNG Fr. 2, 44 876, 877, 878 numaralı Diokaiseria sikkeleri (Philip I, 244-249).

Herkül-1 (fig. 2a,b Kat. 2) heykelciği, yüzün aşınmışlığı dışında iyi korunmuştur. Eserin genelinde kaba işçilik hakimdir, gövde detayları ayrıntılı çalışılmamış, aslan postunun önemli ayrıntıları da döküm sonrası işlenmiştir. Dolu döküm eserin yeşil patinası üzerinde yüzeysel oksidasyon başlamıştır.

Kısa, tıknaz yapılı ve bütünüyle cepheden verilen figür, yarı omuz genişliğinde açık her iki ayağı üzerinde dengeli durmakta ve yere sağlam basmaktadır. Sağ kol omuzdan itibaren yana açık, dirsekten bükülerek ileri yönelir ve yere paralel durur. Avucunda üç adet yuvarlak nesne taşıdığı eli yukarı bakar durumda ve parmakları açıktır³⁸. Sol kol gövdeden az yana açılır, dirsekten bükülüp yere paralel duruma gelir ve dik durmakta olan lobutuna uzanır. Lobutun üstünü, ayrıntılı işlenmeyen eliyle kavramış ve bu duruşla kolunda taşıdığı aslan postunun ağırlığını da dengelemeye çalışmıştır. Gövde dolgun, hatlar ayrıntısız ve kas yapısı işlenmemiştir. Boyun kalın ve güçlü, baş iridir. Arkasına bakıldığında kalça kabarıklığı dışında fazla ayrıntılı çalışılmadığı görülür. Yuvarlak yüz fazla aşındığından ağız dışındaki detaylar kayıptır.

Düz ve geriye taranmış kalın telli saçlar, iri nesnelere oluşturulmuş bir bitki çelengi üzerine sarılmıştır. Kabarık ve iri kütlelere ayrılmış gür sakal şakaklarda saç ile birleşir. Başın arkasında kalan geniş bir bölüm, çelenkten enseye dek saçsız ve kazınmış gibidir. Sırtta kalça kabarıklığı ve sınırları dışında hiçbir detay işlenmemiştir.

Eser, tipolojik değerlendirmede 'Hesperid Herkül'ü' olarak adlandırılacak özellikler göstermektedir³⁹. Rahat duruşu, lobut ile kolun ilişkisi, postun kol üzerine atılışı, avucundaki elmalar bu tipolojinin belirleyici özellikleridir. Figür, bu ayrıntılarla büyük heykel sanatında ve küçük eserlerdeki örneklere benzemektedir⁴⁰. Tanrı, bölge sikkeleri üzerinde de aynı tipoloji ve ikonografi ile ilk olarak Roma Dönemi'nde görülmektedir⁴¹.

³⁸ Avucunda bulunan yuvarlak nesnelere Hesperidlerin üç altın elmasını temsil etmektedir. Örnek için bkz: Simon 1990, 79 R. 100, 83 R. 106; LIMC V 1, 108 R. 2767, 109 R. 2788, 168 R. 3377, 3378; LIMC V 2, 107 R. 2767, 2768, 154 R. 3377, 3378.

³⁹ Doktora çalışmam kapsamında derlediğim 12 Herkül heykelciği içerisinde, bu tipolojide dört eser bulunmaktadır. Duruş ve belirteçler küçük ayrıntılar dışında benzemektedir.

⁴⁰ Babelon 1895, 230 R. 549; Marinova 1975, 89 R. 83; Fleischer 1967, 118-120 R. 154-155; Büyük heykel geç klasik örnekler için bkz. Kansteiner 2000, R.4 (Floransa), 26 (Madrid), 32, 38 (New York), 35 (Roma-Konservatorenpalast), 36 (New York), 45 ve 49 (Palazzo Pitti).

⁴¹ Hill 1900, 50, L. VIII R. 12 Casae (Valerian Senior), 214 L. XXXVII R.5 Tarsus (Gordian III)

Silifke heykelciği Vatikan Koleksiyonu'ndaki bir kabartma üzerinde bulunan Herkül ile tipolojik olarak çok benzeşmektedir⁴². Her iki bacak üzerinde dengeli duruş, kısa ve tıknaz yapı, gövdenin kaba ve katı işlenişi her iki örneğin ortak yönleridir. Vatikan'daki Herkül ile stilistik benzerliği, Silifke heykelciğinin İ.S. 3. yüzyıla tarihlenebileceğini göstermektedir.

Aynı tipoloji ve ikonografide üretilmiş olan diğer Silifke Herkül'ü ile karşılaştırıldığında üretim ve işçiliğin farkı ile ayrılır. Gerek Küçük Asya, gerekse Avrupa buluntuları arasında yapılan karşılaştırmalar sonucunda eserin tam benzerinin bulunamamış olması, yerel üretim olasılığını düşündürmektedir.

Herkül-2 heykelciği (fig. 3a,b Kat. 3) gövde oranları ile dengeli ve atletik yapılı, işçilik olarak diğerine göre daha özenli ve kalitelidir. Ön ve arkası aynı kalitede işlenmiş eser, yüz aşınmışlığı dışında tamamen korunmuştur. Dolu dökümdür, kahverengimsi siyah patinası da iyi durumdadır.

Gövde ve sabit sağ bacağı cepheden verilen figürün, sol bacağı az sola dönük ve geri çekilerek dizden bükülmüştür. Sağ ayak yere tam basarken sol ayak biraz havadadır ve arkaya doğru yükselir⁴³. Sağ kalçaya doğru az hareketlenen gövde yukarıda esneme yapmamıştır. Rahat duruşun sonucu olarak sol kalçanın ve sağ omzun düşüklüğüne karşın gövdede 'S' duruş görülmez. Baş, sabit bacak yönünün tersine çevrilidir. Sağ kol gövdeden yana açık, aşağı ve az öne doğru yönelir. Yere dayadığı sopasının üst kısmını eliyle tam kavramıştır. Sol omuz daha yüksek ve kol omuzdan yana açılır, dirsekten bükülerek yere paralel duruma gelir. El parmakları aşınmış, yukarı bakan avucunda yuvarlak nesnelere bulunur.

Gövdede göğüs ile karın kasları vurgulanmış, bacak ve kollar güçlü verilmiştir. Baş ve yüzün hatları ve saçların büyük bölümü aşınmıştır. Ensenin yukarısında sonlanan saçın dalgalı olduğu korunan bir bölümden anlaşılabilir. Gür ve kıvrırcık sakalları uzundur.

⁴² Quartinius, R. 11 b; Amelung VatMus I, 170 R. 23; LIMC V 1, 168 R. 3378, V 2, 154 R. 3378 (İ.S. 3. yy.)

⁴³ Orijinalinde bastığı bir nesne olmalıdır.

Sol omuz üzerine atılan aslan postu sol kolun arkasını örterek dirseğe dek uzanır. Ön ayakları omuzdan öne, başı dirsek bölgesine kuyruk ve arka ayakları da aşağıya sarkacak biçimde sol kol üzerine yerleştirilen aslan postu, kolu tamamen sararak aşağı sarkar. Post, sol dize doğru yaklaşırken kuyruk bölümü kıvrılarak öne yönelir.

Sağ eliyle sıkıca kavrayıp yere dayadığı, üstte ince başlayıp aşağıya doğru kalınlaşan lobutun budakları boğumlar şeklindedir.

Her iki Herkül aynı ikonografi içerisindedir. Bu betimleme ile tanrı, Hesperidler'in bahçesindeki altın ağaçtan Atlas'ın yardımıyla topladığı elmaları avucunda tutmaktadır. Olasılıkla elmaları eline aldıktan sonraki an temsil edilmiştir⁴⁴. Ele geçen eserlerin çokluğundan, bu betimlemenin sevilerek tekrar edildiği anlaşılmaktadır. Hellenistik öncesi dönemlerden Geç Roma içlerine dek, daha çok büyük heykelde olmak üzere⁴⁵ sikke⁴⁶, lahit⁴⁷, kabartma⁴⁸, duvar resmi⁴⁹ vazoz⁵⁰, pişmiş toprak⁵¹ ve bronz⁵² eserlerde benzerlerini bulmak olasıdır.

⁴⁴ Hesperidler mitolojisi için bkz: RE 15 (1912), 1243-1247 "Herakles Hesperides"; KIPauly 1998, 511 "Hesperiden"; Roscher 1886-1890, 2203-2205, "Herakles", 2594-2603 "Hesperides"; LIMC V 1 1990, 394-396. "Hesperides" (J. Boardman); Bu anı betimleyen örnekler için bkz: RS 1897, 785 R. 1966; Thouvenot 1927, 13; Birchall-Corbett 1974, 40; LIMC IV 1, 1988, 749 Nr. 374; IV 2, 470 R. 374.

⁴⁵ Herkül, Hesperid tipolojisindeki büyük örnekler için bkz: RS 1897, 802 H, 2013 B, 794 1969 A; LIMC IV 2, L. 464 R. 288, 292, 294, 302, 305, L. 470 R. 372, 374, L. 474 R. 436, 443; Simon 1990, 78 R. 98, 80 R. 101; Giuliano 1983, 91 R. 37.

⁴⁶ LIMC IV 1, 745 Nr. 283 (İ.Ö. 80-60), Nr. 284 (İ.S. 138-161), Nr. 285 (İ.S. 198-217), 752 Nr. 435 (İ.S. 306-307); LIMC IV 2, 464 R. 283-285, 474 R. 435; Hill 1897, 175 L. XXX R. 12; Wroth 1892, 64 L. XVI R. 2 Germe sikkesi (Traian-Antoninler dönemi); Barclay-Head 1897, 120 L. XX R. 8 Heraclea Salbace (A. Pius); Wroth 1904, 79 L. XIV R. 11 Pionia tanrısı Herkül'ün (M. Aurel) sikke üzerinde aynı betimleme ile yer alması, kült yontusunun tipolojisi hakkında bilgi verir; Sear 1979, 683 R. 7268 Bithynya Krallığı.

⁴⁷ LIMC IV 1, 745 Nr. 278 (İ.S. 150-160); LIMC IV 2, 463 R. 278.

⁴⁸ LIMC IV 1, 746 Nr. 311; IV 2, 465 R. 311.

⁴⁹ Sevilen bu konu duvar resimlerinde de işlenmiştir. Bkz: L'Orange 1985, R. 104

⁵⁰ LIMC IV 1, 745 Nr. 271; IV 2, 463 R. 271.

⁵¹ LIMC IV 1, 470 Nr. 369, 370, 472 Nr. 395; Alexandrie 1930, 50 L. XX R. 2. Aynı tipoloji ve ikonografi içindedir.

⁵² Deonna 1938, 152; Kaufmann-Heinimann 1987, 291-318 R. 300; LIMC VI 1, 750 Nr. 398, 401-403, 751 Nr. 420, 753 Nr. 478, 754 Nr. 490, 491, 496-502; LIMC IV 2, 472 R. 398, 401-403, 420, 478 R. 485, 490, 491, 496-502 vb.

Küçük bronz eserler içerisinde, Enns ve Carnuntum örnekleri tipolojik ve ikonografik olarak Silifke örneğine çok benzemektedir⁵³. Eser ayrıca Liebieghaus örneğinde de gövde oranları ve duruş olarak benzer yönleri bulunur⁵⁴.

Efes'ten Herkül heykeli, zayıf gövde yapısı ve kalçanın sağa fazla esnemesi dışında Silifke Herkül'üne tipolojik açıdan en yakın örnektir⁵⁵. Baş yapısı, postun katı işlenişi ve aşağıya doğal olmayan sarkması eseri-mizle çok benzer. Ancak saçın ve sakalın kabarık işlenişi, sakalın ortadan ayrılışı Silifke örneğini dönemsel olarak Efes Herkül'ünden ayırır. Gövdedeki uzun yapı ile saçın ana hatları hellenistik özellikler gösterse de, gövdenin sert işlenişi ve yukarıda değinilen sakalın kabarık yapısı yanında, kütsel sakal grupları nedeniyle daha geç özellikler göstermektedir, İ.S. 1. yüzyıl eser için uygun bir tarih olacaktır.

Herkül-3 heykeli (fig. 4a,b Kat. 4) malzemesi ve işçiliği ile diğer iki örnekten farklıdır. Ele geçmeyen boyun ve baş bölümü omuz üstünden düzgün olarak kesilmiştir⁵⁶. Sol eli bilek üzerinden, her iki ayağı bilekten kopuk olan figürin dolu dökümdür, parlak koyu yeşil patinası korunmuştur.

Bacaklar bitişik durumda cepheden, sağ kol gövdeye yapışık omzuna dayadığı lobutunu eliyle alttan kavramıştır. Sol kol dirseğe dek gövdeye yapışık, dirsekten bükülerek öne yönelmiştir. Gövdede salt göğüs kasları vurgulanmış, diğer bölümler kaskatı verilmiştir.

Sol kol üzerine atılan aslan postu dirsek altından sırtta dolanır, aşağı dökülen bölüm kalçanın sol üstünü örterken sağ yanı tamamen açıkta bırakır. Bel hizasında daralan post, gövde önünü de göbek altında geniş bir bant olarak geçerek koldan aşağı sarkan bölümün altına ulaşır. Post

⁵³ Marinova 1975, 88 R. 81, 82; Fleischer 1967, 84 R. 155, 156; Piccot 1969, 322, 248 2. Bunların dışında Straubing örneği de eserimize çok benzer. Bkz. Radnoti 1963, 66-96, L. 8 R. 2, 3.

⁵⁴ Bol-Weber 1985, 139-142, L. 65 R. 1, 2. Baş dışında Duruş ve tipoloji benzer. Kırık elinde bir kap tuttuğu önerilmektedir. Geç Hellenistik Döneme öykündüğü söylenir ve tarihlenmede kararsız kalır.

⁵⁵ Piccotini 1990, 309, L. 2 R. 3, 4.

⁵⁶ Eserin incelenmesi sırasında bu bölgenin oldukça düzgün yapısı kopma olasılığını düşündürmemektedir.

üzerinde yuvarlaklar içerisinde nokta bezemeleri vardır. Önde göbek altındaki bölüm ise dikine parçalı ve küçük nokta bezeklidir. Etek miğfer görünümündedir.

Göğsün ve sırtın üst bölümünde de, post üzerinde görülen yuvarlak ve noktalı bezemelerden bulunmaktadır. Ayrıca her iki göğüs üzerinde iki uç görülmektedir. Bu bezemeler, sırta atılıp boyna bağlanan ve her iki omzu da örten postu belirtmek için yapılmış olmalıdır. Fakat bilinen Herkül betimlemeleri içerisinde postun iki ayrı parça olarak düzenlenişine örnek yoktur. Post ya kol üzerine atılmakta ya da enseden geçirilip göğüs üzerinde bağlanmaktadır. Silifke Herkül'ü bu düzenleme ile farklı bir örnek oluşturmuştur.

Sağ eliyle tutup omzuna yasladığı lobut yukarı doğru kalınlaşmakta, üzerinde belli aralıklarla düzenli budak bezemeleri bulunmaktadır.

Tipolojik olarak 'Omuzda lobut taşıyan Herkül' özelliklerindedir⁵⁷. Avrupa ve Trakya buluntularında yerel üretim Herkül örnekleri, önemli atölyelere ait ve bu yerel üretimlerin esinlendiği orijinal heykelciklere göre sayısal çoğunlukta. Bu nedenle Silifke Herkülü'nün de yerel üretim olasılığı düşünülmelidir. Fakat heykelciğin yapım kalitesi ve işçiliği, malzemenin niteliği, patinasının parlak rengi ve aşırı korunmuşluğu gibi teknik özellikler yanında, postun iki parçalı oluşu, lobutun özenli işlenişindeki ayrıntılar da bu eserin orijinalliği konusunda kuşkulara yol açmaktadır. Ancak tüm bu kuşkulara karşın eserin bir Herkül heykelciğinde karşılaşılabilecek tüm ikonografik ve tipolojik özellikleri yansıtmaması, farklı öğelerin bir araya getirildiği "sahte bir kopya" olmasının ötesinde orijinal bir heykelcikten esinlendiği düşüncesini beraberinde getirmektedir.

Merkür

Küçük Asya'da yaygın tapınma sahip, Kilikya Bölgesi'nde de birçok kayalık, stel ve kapı sövesi üzerinde kerykeionu ile sembolize edilen veya belirteçleri ile birlikte kabartmaları bulunan Merkür, Kilikya'nın önemli

---

⁵⁷ Doktora çalışması içerisinde oluşturulan bu küme içerisinde henüz iki örnek bulunmaktadır.

tanrıları içinde yer almıştır⁵⁸. Hellenistik kökenli bu tapınımların bölgede süregeldiğini ele geçen heykelciklerden, Elausse'deki tapınaktan, Korykos Mağarası'ndaki kült izlerinden ve bölgede ele geçen sikkeler üzerinde bulunan farklı tipolojideki betimlemelerinden anlamak olasıdır.

MacKay Olba ve Diokaeseria'da da Hermes kültü olduğunu belirtmektedir⁵⁹. Bu savın en büyük desteği, bölgede ele geçen sikkelerden gelmektedir. Büyük Rahip Ajax'ın kendini Hermes olarak şapkası ve kerykeionu ile sikkeler üzerinde betimlettirmesi, Antonius Polemo'nun Nero Dönemi sikkelerinde Merkür'ün belirteçlerini sembol olarak kullanması⁶⁰, Olba imparatorluk sikkelerinde tanrı büstünün üzüm salkımı ile birlikte betimlenmesi, yine Olba sikkelerinde ayakta, kerykeionu ve para kesesi ile görülmesi⁶¹ bu kentteki yoğun tapınımın kanıtlarıdır. Jüpiter-Olbios'un belirteçleri ile birlikte aynı sikke üzerinde yer alması da⁶² Merkür ve kültünün bölge için önemini vurgulayan bir başka olgudur⁶³.

Hermes Korykos'un baş tanrısı idi ve Jüpiter ile aynı derecede tapınım görmekteydi. Ten Cate, Korykos Hermes'i'ni Luwiler'in yabanıl yaşamı koruyan tanrısı Runt ile özdeşleştirme önerisi getirmektedir⁶⁴. Tanrı, Korykos sikkelerinde, para kesesi ve kerykeion taşırken⁶⁵, bazı örneklerde para kesesi yerine phiale ile görülür⁶⁶.

⁵⁸ 'Batı Anadolu Hellenistik ve Roma Dönemi Bronz Heykelcikleri' konulu doktora çalışmamı kapsayan ve 14 müzeden derlenen eserler içerisinde, 48 Merkür heykelciği bulunmaktadır. Küçük farklılıklar dışında benzer duruş ve aynı belirteçlerle betimlenmiştir. Fakat giysi düzenlenişleri ve ikonografileri farklıdır. Giysinin durumuna göre tipolojik kümeleme şu şekilde yapılmıştır.

- Merkür, giysisiz,
- Merkür, giysi taşıyan,
- Merkür, giysi kolda,
- Merkür, giysi omuzda,
- Merkür, giyimli (Thot).

⁵⁹ MacKay 1990, 2099

⁶⁰ Örnekler için bkz. Hill 1900, 119 L. XXI R. 8, 10, 12 Ajax (İ.S. 10-14 yılları arasında yaşamış) Lalassis ve Cennatis kent-devletlerini de yönetmiştir. Olba sikkeleri üzerinde Merkür'ün belirteçleri olan petasus ve chylamisini giymiş olarak görülür, ayrıca kerykeionu da betimlettirmiştir; Levante 1986, 39 R. 629, 630, 632, 633. Aynı özelliklerle betimlenmiştir.

⁶¹ Levante 1986, 661.; Levante SNG 1993, 14 R. 174. Olba, (A. Pius)

⁶² Levante SNG Fr. 2 1993, 41 R. 844.

⁶³ MacKay 1990, 2099. Yazar, bölgede Zeus ile birlikte aynı sikke üzerinde yer alacak denli önemli bir başka tanrı bulunmadığını söyler.

⁶⁴ Ten Cate 1965, 206-215; MacKay 1990, 2104.

⁶⁵ Levante 1986, 50 R. 803, 808; Hill BMC 1900, 67 L. XII R. 2 (İmp. Dön), 69 L. XII R. 7 (Otacilla Severa), 70 L. XII R. 10 (Gallienus-Salonina)

⁶⁶ Levante 1986, 50 R. 791, 795; Hill 1900, 67 L. XI R. 13, 14 (İ.Ö. 1. yy) Korykos Sikkeleri.

Silifke Müzesi’de sergilenen iki Merkür heykelciğinden ilki, (fig. 5a,b Kat. 5) satın alma yoluyla gelmiştir ve buluntu yeri bilinmemektedir. Sağ bacak diz üzerinden, sol bacak diz altından, sağ kol dirsek üzerinden, sol el bilekten kopuk ve eksiktir. Kerykeionun yuvarlak bölümleri ile sapı, petasosun büyük bölümü kırık ve eksik, yüz büyük oranda aşınmıştır. Dolu döküm olan eserin, siyah patinasında da aşınmalar görülür. Baş, boyun ve giysinin bazı bölümlerinde yeşil oksidasyon başlamıştır. Eser kaidesizdir.

Atletik yapılı figür ayakta ve rahat bir duruş içerisinde. Sağ bacak sabit ve gövde ağırlığını taşımakta, sol bacak yarı omuz genişliğinde yana açık ve dizden bükülmüştür. Sağ kalçaya esnemiş durumdaki gövde, önce sola yönelir, omuz bölgesinde tekrar doğrularak ‘S’ duruşu tamamlar. Dik durumdaki baş sabit bacak yönüne döndürülmüştür. Sağ kol omuzdan yana açılıp aşağı doğru uzatılmakta, sol kol yere paralel durumda yana açılmaktadır⁶⁷. Aynı omuzdan gelen giysiyi taşır⁶⁸.

Gövdede göğüs, karın ve kasık, arkada sırt ve kalça bölgesindeki kaslar vurgulanmıştır. Kolların güçlü işlenişi de genel yapıya uymaktadır. Boyun uzun ve güçlü, baş iri verilmiştir. Oval yüzde uzuvlar, baş da ise saç detayları aşındığından yalnızca kanatlı petasosun ve ense yukarısında sonlanmış saç demetinin izleri görülebilmektedir. Cinsel organlar belirli ve korunmuştur.

Sol omuz üzerine atılan chylamisın öne bakan yüzü, kol genişliği kadar yana açılmış, aşağıya doğru daralarak bacağın koptuğu yere dek uzamıştır. Arkaya uzatılan bölüm, sol omzun yarısını ve kolun arkasını tamamen örterek öndekine koşut aşağıya uzamaktadır. Giysinin bu düzenlenişine uygun olarak uzunlamasına kıvrımlar oluşmuş, fakat kıvrım sırtları aşınmıştır.

Figür; duruşu, sağ kolun yana açılışı, başında kalan petasosun kanatları, sol kolunda taşıdığı chylamis ve korunmuş olan kerykeion parçası nedeniyle Merkür olarak değerlendirilmiştir.

⁶⁷ Duruş ve gövde yapısına benzer örnekler için bkz: Leibundgut 1980, III. 20, 21 R. 14, 28 R. 20. Bu eserin sağ kolu gövde yanında aşağı uzamaktadır. Diğer yönleri benzer, R. 29 21; Faider-Feytmans 1979, 23 R. 40.

⁶⁸ Heykelciğin kerykeion taşıdığı, chylamisın ortasında oluşan içbükeylikten ve üstte kalan sap parçasından anlaşılmaktadır.

Silifke Merkürü, chylamisin düzenlenişine göre ‘giysi omuzda’ tipolojisinde değerlendirilmiştir⁶⁹. Fakat, chylamisin kol üzerinde geniş yer kaplaması ile diğer örneklerden ayrılır⁷⁰.

Figür, birçok bronz eserde olduğu gibi atletik ve orantılı gövde yapısı, plastik işlenişle hellenistik örnekleri anımsatır. Fakat duruş, gövde yapısı ve giysideki sertlik İmparatorluk Dönemi (İ.S. 1.-2. yy.) eserlerini çağrıştırır.

İkinci Merkür (fig. 6a,b Kat. 6) satın alma yoluyla müzeye gelmiş olup buluntu yeri bilinmemektedir. Sağ kol dirsek üzerinden, sağ ayak bilekten, sol ayak bilek üzerinden kopuk, kerykeionun halkaları ile petasosun kanatları eksiktir. Dolu döküm eserin yeşil patinası üzerindeki aşınma nedeniyle bazı ayrıntılar görülememektedir. Yüz aşırı tahrip olmuş, uzuvlar belirsizdir.

Ayakta ve cepheden betimlenen figür, rahat bir duruş sergilemektedir. Sağ bacak sabit, gövdenin ağırlığını taşır, buna bağlı olarak da gövde sağa esnemiş, sol bacak yana açık ve dizden bükülerek geri çekilmiştir. Gövde önce sola yönelir, üst bölümde tekrar doğrulur. Baş bu hareketlenme içinde sağa döndürülerek ‘S’ duruş tamamlanır. Sağ kol omuzdan yana açılarak aşağıya ve yana doğru ilerler. Sol kol önce yana açılıp sonra dirsekten bükülerek öne yönelmektedir. Koluna yatırdığı ve eliyle kavradığı kerykeion ile alt bölümden aşağı sarkan chylamisi taşır. Kol üzerinden aşağıya sarkan chylamis, ortalarda daralarak aşağı uzar ve diz hizasında sonlanır⁷¹.

Ayrıntıların büyük bölümü silinmiş olan başta petasos bulunur. Sadece kanatların bir bölümü korunmuştur. Bunun altından izlenen saçın dalgalı ve uzun olduğu anlaşılmaktadır. Uzun saç iki ayrı ince örgü şeklinde

⁶⁹ Bkz. Dipnot 58. Benzer örnek için bkz. Najdenova 1994, 300 R. 5.

⁷⁰ Giysinin bu düzenlenişine fazla örnek bulunmamaktadır. Drobeta Merkür’ünün duruşu ve chylamisi taşıyan sol kolu eserimize benzer. Bkz. Marinescu 2000, 198 R. 1. Bronz heykelcikte başvuru kaynakları olan Menzel, Fleischer, Heinemann, Leibundgut vb. yazarların çeşitli müzeleri kapsayan Roma Eyaletleri (Avrupa kesimi) buluntularında birbir benzer örnek şimdilik yoktur.

⁷¹ Chylamis omza tutturulmayıp kol üzerine atıldığından, ‘Giysi Kolda’ kümesinde değerlendirilmiştir.

omuzların üzerinden kollara doğru uzamaktadır⁷². Gövdede aşınma olmasına karşın göğüs, karın, kasık ve baldır bölgelerindeki kasların vurgulandığı anlaşılmakta, sırt kasları, aşınmaya karşın izlenebilmektedir. Cinsel organlar belirgin ve büyük bölümü korunmuştur.

Bölge sikkelerinde de Merkür'ün bu tipolojisi ile yer aldığı örnekler bilinmekte⁷³, Anadolu Müzelerinde de heykelcik olarak benzer birçok örneği bulunmaktadır.

Gövde yapısı ve duruşu ile yakın benzerleri bulunan figür⁷⁴, chylamisin omza atılmadan kol üzerinden aşağı sarkıtılması ile diğer örneklerden farklılaşır. Avrupa ve Küçük Asya buluntuları için sık görülmeyen bir özelliktir⁷⁵. Diğer Silifke örneği ile gövde işlenişi ve duruş olarak benzer. Önerilen tarih bu eser için de uygundur.

Minerva

Athena/Minerva, Kilikya bölge sikkelerinde çok sayıda betimleme ile yer alırken, kültürünün yaygınlığı tüm Küçük Asya'da olduğu gibi bölgede de izlenebilmektedir.

Heykelcik (fig. 7a,b Kat. 7) sol elinde tutmuş olduğu nesne dışında bütünüyle korunmuştur. Yarı dolu döküm olan eser siyah patinalıdır. Yüz detaylarında, göğüs ve kollarda aşınma görülmektedir.

Uzun giysisinin yere değen ayak uçlarının yuvarlatılarak bir kaideye dönüştürülmesi ile figürün ayakta durabilmektedir. Sabit sağ bacağı üzerine ağırlığını veren gövde sağa hamle yapmış durumdadır. Sağ kol omuzdan yana açık, aşağıya yönelen elde bir phiale tutar. Sol kol omuzdan yana açılarak yukarı yönelir. Parmakları kapalı, el ise bilekten içeri doğru bükülmüştür. Yumuk eliyle mızrağını kavramış ve ona dayanmış olmalıdır⁷⁶.

⁷² Saçın iki ayrı örgüyle omuzlara salınması Apollon-Merkür özelliği olarak bilinmektedir. Her iki tanrının birleştirilmiş bir epitheti olabilir. Benzer örnekler için bkz. RS V, 64 R. 6; Babelon 1895, 157 R. 357; Comstock-Vermeule 1971, R. 111.

⁷³ Örnekler için bkz: Levante 1986, 50 R. 791, 795; Hill 1900, XII R. 2, LXVII R. 67 (İmp. Dön.), Corykos Sikkeleri, 69 L. XII R. 7, (Otacilla Severa Dön), 70 L. XII R. 10 (Gallienus-Salonina Dön.)

⁷⁴ Walde-Psenner 1983, 50 R. 21; Ogenenova-Marinova 1975, 98 R. 92, 112 R. 123, 113 R. 124. Silifke örneğine gövde yapısı ve duruş olarak benzerler.

⁷⁵ Najdenova 1994, 300 R. 4

⁷⁶ Bu davranışa örnek olarak bkz. Boucher 1976, 245 R. 82, 406, 407; Comstock-Vermeule 1971, R. 98.

Ayak uçlarını örten uzun bir hiton, üzerine peplos ve aegis giymiştir. Kalın kumaştan yapılan uzun kollu alt giysi, önde aegis bitiminde başlayıp ayak ucuna dek uzayan derin ve geniş bir kıvrım oluşturur. Derin kıvrımlar, ayak ucu çevresinde de görülürler ve fazla yükselmeden sonlanırlar. Aegis, aşınmadan dolayı önde salt omuz kenarlarından aşağı sarkan kenarları ile izlenir. Arkada ise, kalın kenarlı olduğu, bel bölgesinde ince bir kemerle sıkıldığı, kalça altında yuvarlak kesimle sonlandığı görülmektedir⁷⁷.

Tanrıçanın erken dönem örneklerinden itibaren kullandığı bir örge olan miğfer yüksek sorguçludur. Attika özellikli miğferin sorgucu ensenin altına dek uzamaktadır⁷⁸.

“Phiale tutan Minerva” tipolojisi içerisinde değerlendirilen figür, Arkaik Dönem’den Geç Antik Döneme dek örnekler verir⁷⁹. Sağ elinde tuttuğu phialeyi ileriye uzatırken öne hafaf esneyen Minerva ikonografisi için iki öneri getirilebilir. Tanrıça elindeki kap ile hemen ayak ucunda bulunan bir sunağa yönelmiş⁸⁰ ya da, erken dönem Attika resim sanatında izlendiği gibi, Poseidon ile yaptığı kent baş tanrılığı yarışının en önemli anı betimlenmiş olabilir⁸¹. Bu ikonografi de sevilerek hemen her dönem birçok bölgede kullanılmıştır⁸².

Doğu ve Dağlık Kilikya araştırmalarında ele geçen ‘Athena Oreia’ kültüne ilişkin adak yazıtları⁸³, Seleukeia çevresinde de ‘Athena Krisoa Oreia’ için bir adak yazıtı ile tanrıçanın kabartması bulunmaktadır⁸⁴.

⁷⁷ Giysiye benzer örnek için bkz: Simon 1990, 174 R. 223

⁷⁸ Miğfer örnekleri için bakınız: LIMC II 2, 707 R. 37, 42, 709 R. 49, 723 R. 171, 726 R. 185, 727 R. 192, 195 vb.

⁷⁹ Simon 1985, 197 R. 180; Simon 1990, 174 R. 223. Aynı tipolojide elinde phiale tutar.

⁸⁰ Simon 1990, 174 R. 223.

⁸¹ Bu anlatımda Athena, phialesi ile Akropolis üzerinde bulunan kutsal zeytin ağacını sulamaktadır: Simon 1985, 197 R. 180; Simon 1990, 174 R. 223; Barclay 1888, 96 L. XVI R. 7, 8. (İmp. Dön) Atina sikkesi.

⁸² Farklı dönem örnekleri için bkz: LIMC II 2, 726 R. 185, sikkede 727 R. 189, 768 3, 793 R. 115, 777 R. 119 h., gemma üzerinde de aynı tipolojide betimlenen örnekler mevcuttur. 792 R. 106.

⁸³ Sayar 1999, 135. Bu kültün hem Ceyhan hem de Göksu nehirleri çevresinde yaygın olduğu anlaşılmaktadır.

⁸⁴ Keil-Wilhelm 1931, III, Nr. 33; Durugönül 1987, 115, 116; Durugönül 1989, 50 vd. fig. 45, 46; Bunun dışında Sayar, III. Kilikya Arkeolojisi Sempozyumu’nda sunduğu bildiriye, Silifke kuzeyindeki kayalık bir alanda tespit edilen, kaya üzerine betimlenmiş bu tipolojideki Athena için bazı öneriler getirmiştir.

Silifke heykelciğinin tipoloji ve ikonografisi bu kabartmadan farklıdır⁸⁵. Bölge sikkelerindeki betimlemesi, tanrıçanın kültü ve kült heykeli ile ilintili önemli bulgulardır⁸⁶. Bu verilere göre müzede korunan Minerva heykelciğinin dağlarda oturan 'Athena Krisoa Oreia' kültünden farklı bir kulte ait olması beklenmelidir.

Patinanın ve yüzün aşınmışlığı eserin tarihlenmesini güçleştirmektedir. Kassel örneği Silifke Minervası'na tipolojik ve ikonografik olarak benzetilmektedir⁸⁷. Silifke heykelciği, İmparatorluk Dönemi ortalarına, İ.S. 1-2. yüzyıla tarihlenmelidir.

Ceres

Genelde iyi korunmuş eserin ellerinde tuttuğu nesnelere kayıp, yüzün sağ göz bölgesi aşınmış, sol elin parmak uçları kırılmıştır. Yeşil patina çok iyi durumdadır. (fig. 8a,b Kat. 8) Kaidesiz olmasına karşın giysinin düzenlenişi ile ayak bölgesinde oluşturulan hacimle ayakta durabilmektedir. Alt bölümde herhangi bir kırık veya monte parçası yoktur.

Uzun ve kalın giysilerle betimlenen figür rahat bir duruş sergiler. Gövde ağırlığını sabit sağ bacağına verirken, sol bacak ise yarı omuz genişliğinde yana açık az öne çıkarılmıştır. Üst gövde bir yay çizerek önce sola sonra da sağa yönelir. Baş sola eğilerek 'S' duruş tamamlanır. Sağ kol omuzdan yana açılıp, dirsekten bükülerek omza geri döner. Normal ölçülerden daha iri olan elin parmakları aralık durmakta ve boyna yönelmektedir. Sol kol tamamen gövdeye yapışık aşağıya uzanır, dirsekten bükülerek öne doğru hareketlenir. Parmaklarda ve tuttuğu nesnede kırılmalar olmuştur. Baş üzerindeki kalathos ve onu sararak aşağıya uzayan örtü dışında izlenebilen saç kıvrıktır ve ortadan iki yana ayrılarak bukleler yapmıştır. Yüz narin ve uzuvlar orantılı olarak küçüktür. Yüzün genel ifadesi durgun, bakış ileri ve aşağıya doğrudur.

Giydiği uzun, dökümlü chiton ayak uçlarını açıkta bırakarak yere değer. Kollarda ise dirsek altına dek uzamaktadır. Giysi üzerindeki bu örtü,

⁸⁵ Athena Krisoa Oreia'nın elinde phiale görülmemektedir.

⁸⁶ Sikkelerdeki betimleme heykelcik ile birebir örtüşmektedir. Bkz. Hill 1900, 22 L. IV R. 1 Aegeae (İ.Ö. 2.-1. yy), 49 L. VIII R. 11 Casae (Gordian III), 63 L. XI R. 7 Colybrassus (C. Valerianus)

⁸⁷ Höckmann 1984, 19 R. 62. Yazar tarih vermemektedir.

başta giyilen polosu sararak aşağıya uzanmaktadır. Arkada diz hizasında sonlanan şalın bir ucu sağ kolun altından geçirilerek geniş bir bant şeklinde göğüslerin arasından uzatılıp arkaya atılır⁸⁸. Katlanmış olan şalın ucu kırlangıç kuyruğu kıvrımla sonlanır. Diğer uç ise alt giysiyi sıkıca sararak sağ yanda diz hizasından geçer ve sola yukarı yönlendir. Sol kolun altından geçirilir, kolu sardıktan sonra göğüs bölgesinden geçen diğer ucun altına sokulur. Bu düzenlenişle, alt giysinin sol yandan sağa yönelen kalın kıvrımları gizlenmez.

Sol elin duruşu ve son iki parmağın arasından aşağı sarkan uç ile, bir nesneyi kavradığı anlaşılmaktadır. Bu nesne için farklı öneriler getirilebilir. Başındaki kalathosun da etkisiyle Fortuna ile bağlantılı olarak meyve dolu bereket boynuzu akla ilk gelen olasılıktır⁸⁹. Ayrıca Ceres de bereket boynuzu taşıyabilmektedir⁹⁰. Fakat elde tutulan nesneye ait korunmuş parçanın ince olması, ve saptan hemen sonra çatallaşmaya başlaması nedeniyle bereket boynuzundan çok başak demeti önerisi daha uygun görünmektedir⁹¹.

Figür, duruşu ve giysileri, başındaki polosu, sol elinde herhangi bir nesne taşınması ile ikonografik benzerlikler taşıyan Fortuna'yı çağrıştırmaktadır. Fakat sağ yanında olması beklenen gemi dümeni yoktur, ve bu nedenle sağ elini yukarı kaldırılabilmiştir. Ayrıca sol elinde bereket boynuzuna ilişkin veri olmaması da Fortuna olasılığını azaltmaktadır.

Figür için diğer bir öneri de Demeter/Ceres olabileceğidir. Sol elinde tuttuğu başak demeti, kalathosu, elini yukarı kaldırması ve uygun giysisi ile tanrıça Demeter betimlenmiş olmalıdır. Bazı Roma İmparatorçeleri kendilerini Ceres olarak betimlettirmişlerdir ve bu örneklerde Silifke

⁸⁸ RS I, 424 R. 754, 432 R. 784. örneklerinde giysinin genel düzenlenişi ve sağ kol ile olan ilişkisi benzer.

⁸⁹ Serapis, İsis ve özellikle Fortuna'nın elinde taşıdığı bereket boynuzu büyük ve ağır olduğu için figüre yaslandırılarak ağırlığı alınır. Kolun hiçbir yerinde iz ya da parça yoktur. Bu nedenle bereket boynuzu taşımadığı anlaşılmaktadır.

⁹⁰ Babelon 1895, 38 R. 83, 40 R. 88; RS I, 438 B, 438 D, 786 D, 827 B.

⁹¹ Sol elinde tuttuğu büyük bölümü kırık ve eksik nesnenin korunan kısmı ince bir dal görünümündedir. Bu nedenle elinde tuttuğu nesne bereket boynuzu değil başak demeti olmalıdır. Örnek için bkz. RS I, 424 R. 755, 431 R. 782; Ridder 1913, 59, 31 R. 373. Başak demeti sağ elindedir fakat yine de nasıl olabileceği hakkında bilgi vermektedir.

heykelciği ile ortak yönler bulurlar⁹². Büyük heykelde de aynı tipoloji ve ikonografi içerisinde betimlenmiş birçok örnek bulunmaktadır⁹³.

Paris Ulusal Kütüphanesi'nde sergilenen iki küçük bronz eser Silifke örneğine tipolojik ve ikonografik olarak en yakın olanlardır⁹⁴. Polosu, giysisi ve düzenlenişi, sağ elin giysi ile ilişkisi, ayak uçlarının giysi altından görünmesi benzer olan her iki örnek, duruşu ve ellerin durumu ile de aynı davranış içerisinde olduğunu göstermektedir.

Sağ elin duruşu bir tanrılık belirteci olan asa tutuşuna benzemektedir⁹⁵. Elin bu şekilde duruşuna ve normalden iri yapılışına en yakın benzerlerden birisi de Roma örneğidir⁹⁶. Louvre Müzesi'ndeki örnek ile birlikte birçok eserde tanrıçanın asa tuttuğu görülmekte ve/veya önerilmektedir⁹⁷.

Tanrıçanın sağ eliyle tuttuğu nesne için meşale önerisi de getirilebilir. Demeter/Ceres'in bir çok örnekte bu belirteci taşıdığı görülmektedir⁹⁸. Syedra sikkelerinde görülmesi ile, kültürünün bölgedeki varlığı kanıtlanmakta, eliyle kavradığı nesnenin de meşale olduğu anlaşılmaktadır⁹⁹. Ayrıca Hades-Serapis ile birlikte betimlenmesi, tanrıçanın chitonik özelliğini

⁹² Roma İmparator kültürü bağlamında imparatoriçelerin kendilerini tanrıça olarak betimlettirmeleri geleneğinde en çok Ceres kabul görmüştür. Julia Domna için bkz: Kleiner 1992, 328 R. 291; Livia için bkz: Warneck 1905, 27, L. IV R. 170; Sabine için bkz. West 1970, 123 vd. L. XXXIII R. 128.

⁹³ Büyük heykelde örnek olarak Dresden Ceres'i gösterilebilir. Her ne kadar başında kalathosu olmasa da ellerin duruşu tam, giysi düzenlenişi ise az benzemektedir. Bkz. RS I, 424 R. 754 A, S. 432 R. 784 örneğinde ise Ceres başında diadem taşır, ellerin durumu, özellikle sağ elin giysi ile olan ilişkisi, elbisenin genel düzenlenişi ile Silifke örneğine çok benzer.

⁹⁴ Babelon 1895, 37 R. 79, 38 R. 80; LIMC IV 2, 602 R. 74-75.

⁹⁵ LIMC IV 2, 569 R. 83, 600 R. 38 örneklerinde asa tutan parmakların durumu olay ile bağlantılı olarak şekil almıştır.

⁹⁶ RS I, 432 R. 784; West 1970, 80 vd. L. XXII R. 77 Sağ el normalden iri yapılmıştır.

⁹⁷ Edgar 1903, S. 2, 27.655 ve 27.657 numaralı Mısır buluntusu eserler, asa tutmaktadır. Giysi düzenlenişi de Silifke örneğine benzemektedir fakat biraz daha kabarıktır; Haug-Sixt 1914, 136 R. 68.

⁹⁸ LIMC IV, 1 898 R. 75; Schreiber 1890, 155-159 R. 6; RS III, 75 R. 2; Fjeldhagen 1995, 100, 101 R. 82. Bu terrakota örneğinde de sağ eliyle asa yerine meşale tutmaktadır.

⁹⁹ Hill 1900, 157, L. XXVII R. 9. Ceres sol elde meşale tutar, sağ elde başak ve haşhaş bulundurur., Hill 1900, 157 L. XXVII R. 10. Demeter aynı pozda fakat sağ elde bu kez phiale taşımaktadır. Traian Döneminden bu iki örnek, bölgedeki Demeter/Ceres kültürünün varlığını belirlemekte, kült heykelinin ikonografisi hakkında da bilgi vermektedir.

vurguladığından meşale taşıması daha uygun düşmektedir¹⁰⁰. Bu veriler ışığında Silifke Ceresi'nin de, bölgenin kültürüne uygun olarak meşale ile betimlenmiş olması beklenmelidir.

Eser, giysi ve portre özellikleri ile Roma dönemi içlerinde yer almalıdır. Üst giysinin sağ kolu sararak göğsü diagonal geçip sol omza ulaşması, alt bölümde koltuk altı merkezli ve geniş açıyla yayılan kıvrım düzenlenişi¹⁰¹. 1.-2. yüzyıl özellikleridir. Kıvrım içlerinin hava dolu gibi kabarıklığı, sırtlarının yumuşaklığı Hadrian Dönemi özellikleri olarak görülmekte¹⁰², saçlarının ortadan ayrılıp yana taranması da Sabina'yı anımsatmaktadır¹⁰³. Bu veriler eserin İ.S. 2. yüzyıla tarihlenmesini gerektirir. Özellikle yukarıda sözü edilen büyük heykelde Roma örneğine benzemesi verilen tarihi desteklemektedir¹⁰⁴.

Attis

İnce silme bir kaide üzerinde cepheden betimlenen figür ayakta ve rahat bir duruş içerisinde. (fig. 9a,b Kat. 9) Başı boynun kökünden, sol kolu omzun altından kopuk ve eksik olan figürünün diğer yerleri korunmuştur. Yeşil patina üzerinde küçük oksidasyon başlangıçları görülmektedir. Buluntu yeri bilinmemektedir.

Sağ bacağı sabit ve gövde ağırlığını taşımakta olan figürünün sol bacağı ise dizden bükülü, sağ ayağın üzerinden geçirilerek yana uzatılmış ve rahat bir şekilde parmak uçlarına basar durumda betimlenmiştir. Sağ kol omzudan yana açılmış, dirsekten bükülüp tekrar gövdeye yönelerek, elin tersi ve bilekten bele dayanmıştır. El ve parmaklar normalden iri yapılmıştır. Figür, sol yanında duran bir nesneye sol kolu ile yaslanmış olmalıdır¹⁰⁵.

¹⁰⁰ Levante SNG Fr. 2, 2, L. 30 R. 657.

¹⁰¹ Giysi düzenlenişine benzer örnekler için bkz: Fjeldhagen 1995, 100, 101 R. 82; RS I, 432 R. 784; Warneck 1905, 27, L. IV R. 170

¹⁰² Kleiner 1992, 240 R. 204

¹⁰³ Saç yapısı Sabina'nın heykellerinde aynı şekilde ortadan ayrılıp dalgalı formda yanlara taranmıştır. Bkz: West 1970, 123 vdd. L. XXXVI R. 129-132

¹⁰⁴ RS I, 432 R. 784. Giysinin düzenlenişi, sağ kolun giysiyle ilişkisi eserimizle benzeşmektedir.

¹⁰⁵ Duruş için benzer örnekler: Kellner-Zahlhaas 1993, 40,41; LIMC III, 2. 17 R. 40, 20 R. 101, 21 R. 117, 45 R. 435.

İçine uzun kollu bir chiton ve pantolon giymiş, üzerine kalın kumaştan himation almıştır. Yere dek uzanan ve bel hizasında yırtmaç gibi açılan himation sol bacağın dışarı çıkmasına olanak tanımıştır. Üst gövdede her iki omuzdan karın bölgesine uzanan kalın kıvrımlar yanında göğüs çevresinde de ince kıvrımlar oluşmuştur. Sol kasık üzerindeki manto kenarı sol ayağın hareketine koşut yönelmiştir. Üst gövdeyi arka ve önde kapatan manto, kısmen ele geçen sağ kola sarılmıştır. Chitonun kollardaki görünümü sarmal kıvrımlarla belirgindir. Arkada ise mantonun iki kenarı 'V' formunda katlanmıştır. Pantolon, daha ince bir kumaştandır ve bilek üzerinde boğumlanmıştır¹⁰⁶. Ayakkabının tipi ve bağcıkları için fazla detay görülmemektedir.

Figür tipolojik olarak incelendiğinde, benzer şekilde duran birçok tanrı ve tanrısal figürün farklı örnekleri ile karşılaştırmak olasıdır. Örneğin Eros bu tipoloji içerisinde fazlaca betimlenmiştir¹⁰⁷. Verilen örnekler ikonografik olarak değerlendirildiğinde ise Eros'un, yarı çıplak veya çıplak betimlenmiş olduğu görülür. Silifke örneği tamamen giysilidir. Eros örnekleri içerisinde tipolojik ve ikonografik açıdan en yakın örnek olarak Paris Louvre Müzesi'nde bulunan eser gösterilebilir¹⁰⁸. Giyimli, sol yanında bulunan bir nesneye dayanmış, sol bacağını sağ bacak üzerinden geçirerek yere hafif basmış ve sağ elini de beline dayamıştır. Fakat Silifke eserinin arkasında kanatların varlığı ile ilgili hiçbir iz veya parça bulunmamaktadır.

Figür tipolojik olarak Mithras betimlemelerini de çağrıştırmaktadır. Yine küçük farklılıklarla birlikte aynı duruşla görülen birçok Mithras örneği bulunmaktadır¹⁰⁹. Bu örnekler içerisinde bazen sol ayak bazen de sağ ayak diğerinin üzerine atılmış, ellerin durumu ise Silifke örneğine göre (özellikle sağ el) farklı hareket etmiştir. İkonografik olarak yakın benzerlikte giysilerle betimlenmiş örnekler bulmak olasıdır¹¹⁰.

¹⁰⁶ Braemer 1963, R. 761. Giysi düzenlenişi benzer, duruş ise farklıdır; Stephanidou-Tiberiou 1993, 101. Pantolon için benzer örnektir.

¹⁰⁷ LIMC III 2, 612 R. 47 a, 647 R. 675, 662 R. 957, 667 R. 989-990, 686 R. 118, 710 R. 462; Stephanidou-Tiberiou 1985, 95 R. 20; Stephanidou-Tiberiou 1993, 47. örneklerinde aynı tipolojide fakat küçük farklılıklar göstermektedir.

¹⁰⁸ LIMC III 2, 667 R. 990; RS V, 300 R. 5.

¹⁰⁹ LIMC VI 2, 362 R. 500-511, 363 R. 527, 528, 531, 534, 535, 542 vd., 368 R. 670; Stephanidou-Tiberiou 1993, R. 101.

¹¹⁰ Babelon 1895, 285 R. 665.

Eserin başının ele geçmemesi identifikasyonunu zorlaştırmaktadır. Bu konudaki bir başka öneri de Attis'tir. İkonografik olarak özellikle giysi modeli ile farklılıklar gösteren Attis betimlemelerinde, tamamen kapalı olan giysiler yanında göbeği ve genital bölgeleri açıkta bırakan örnekler çoğunluktadır. Bunun yanında tamamen çıplak olan örnekler de mevcuttur¹¹¹. Silifke örneğinin tipolojik benzerlerinde de giysi aynı özelliklerle betimlenmiştir. Pantolon ve ayakkabılar da Silifke örneğindeki şekliyle mevcuttur¹¹². Tipolojik benzerlikte de küçük farklılıklar görülmektedir. Bütün örneklerde sağ elin duruşu eserimizden farklı konumdadır, fakat Amphipolis Attisi tipolojik ve ikonografik olarak Silifke örneğine en yakın örnektir¹¹³.

Tipolojik olarak Artemis betimlemeleri içinde de benzerlerini bulmak olasıdır. Giysili ve ayakkabılı Artemis, kolunu bir nesneye dayayıp ayaklarını da çapraz atarak bazen de elini beline dayayabilmektedir¹¹⁴. Giysi benzerliği olmayan bu örneklerde figürün kadın olduğu belirgindir. Silifke örneğinde ise kalın giysilere karşın göğüs bölgesinin düzlüğü, figürün erkek olma olasılığını arttırmaktadır.

Sözü edilen bu olasılıklardan başka aynı tipolojik betimlemeler Apollon figürlerinde de görülür¹¹⁵. Betimlemelerin genelinde duruş benzemekle beraber, sağ elin hareketi farklılık göstermektedir. İkonografik olarak ise çıplak veya yarı çıplak tanrı, genelde lir çalan Apollon'u temsil eder. Ancak Silifke örneği giyimlidir ve lir ile ilişkili görülmemektedir.

Büyük heykelde bu tipoloji içerisinde Ganymed de görülebilmektedir¹¹⁶. Fakat üzerinde Silifke örneğindeki gibi giysi bulundurmaz.

¹¹¹ LIMC III 2, 20 R. 101 Attis tamamen çıplak fakat tipolojik olarak en yakın örnektir.

¹¹² LIMC III 2, 15 R. 3, 17 R. 46, 21 R. 117 tamamen giyiniktir, 45 R. 435; Stephanidou-Tiberiou 1993, R. 101; Comstock-Vermeule 1971, 463 R. 676.

¹¹³ LIMC III 1, 28 R. 98.

¹¹⁴ Babelon 1895, 64 R. 138; LIMC II 2, 485 R. 496-498.

¹¹⁵ Apollon betimlemeleri için bkz. LIMC II 2, 228 R. 596, 312 R. 192, 313 R. 197, 198, 203, 206, 345 R. 517, 519, 522, 347 R. 535.

¹¹⁶ Muthmann, 1951, 45- 54 L. X R. 21; Smith- M. A. BMC III, 8 R. 1533; LIMC IV 2, 76 R. 4, 83 R. 110. Çıplaktır fakat başlığı doğuludur, duruş çok benzer.

Eser, aktör örneklerini de çağrıştırmaktadır¹¹⁷. Oyuncuların bu tür giysilerle betimlendiği örnekler bilinmektedir¹¹⁸.

Floransa Müzesi'nde sergilenen, ikonografisi tartışmalı bir heykelcik, birçok özelliğiyle Silifke örneğine benzemektedir¹¹⁹. Gövde yapısındaki incelik, duruş, ayakların üst üste atılması, sağ elin kalça üzerine ters konması, giysinin düzenlenişi ve üst giysinin boyun altında oluşturduğu kıvrımlar ile bacaklara inerken aldığı form her iki eserde de benzerdir. Silifke eserinde sol kolun eksikliği yorumu zorlaştırsa da, bu duruşta iken bir yere dayanma gereği duyulacağından sol yanda bir nesne beklenmelidir ki, eserin az da olsa sol yana doğru esnediği görülmektedir.

Eseri, yapılan bu farklı değerlendirmelerle ikonografik açıdan benzer örneklerle yorumlamak kolay görünmemekte, özellikle herhangi bir belirtecin olmaması ve bir buluntu grubu ile gelmemesi de ayrı bir zorluk yaratmaktadır.

Ancak, giysinin doğulu özellikler göstermesi, tipolojik ve ikonografik olarak en yakın Floransa örneğinin İskenderiye'de bulunması eserin Mithras veya daha büyük olasılıkla Attis olabileceğini düşündürmektedir.

Silifke Müzesi'nde korunan bronz heykelcikler, bugüne dek ele geçen yazıt ve sikkelerin de yardımıyla bölgede kesintisiz yaşatılmış bazı kültürlerin ve bu kültlere bağlı olarak kült heykellerinin izlerini bulmamız konusunda bizlere ışık tutmuştur. Tanrı ve yarı tanrıların farklı tipoloji ve ikonografide betimlenmeleri yöresel kült zenginliğinin, tanrılara yüklenen misyonların ve insanların beklentilerindeki sonsuzluğun göstergesi olmalıdır.

---

¹¹⁷ Bu konudaki önerilerinden dolayı hocam Sayın Ramazan Özgan'a teşekkür ederim.

¹¹⁸ RS I, 853 R. 2161a, 2161 c. Aktör betimlemelerinin giysi ve duruş olarak Silifke figürüne benzerlik gösteren örnekleridir.

¹¹⁹ Adriani 1948, XIII R. 2; Mansuelli 1958, 129 R. 92 Yazar Hermaphrodit olarak yorumlamakta ve Hellenistik Döneme tarihlenmektedir; Bieber 1967, 90, L. 241 R. 333 Yazar, aynı eserin Hermaphrotite olamayacağını söylemiş, fakat adlandırmamayı tercih etmiştir.

Katalog:1. *Serapis:*

- Kodu : Silf-001
Buluntu yeri : Silifke
M. Geliş şekli : Bağış-1940
Envanter No : 14
Yüksekliği : 12 cm.
Genişliği : 7 cm.
Ağırlığı : 200 gr.
Teknik tanım : Boş döküm, siyahımsı kahverengi patinalı. Öndeki bazı kıvrım aralarında kirlilik var, temizlik gerekli.

2. *Herkül-1:*

- Kodu : Silf-003
Buluntu yeri : Silifke
M. Geliş şekli : Bağış-1940
Envanter No : 16
Yüksekliği : 16 cm.
Genişliği : 7.5 cm., bel: 2.8 cm.
Ağırlığı : 500 gr.
Teknik tanım : Dolu döküm, yeşil patina, oksidasyon başlamış.

3. *Herkül-2:*

- Kodu : Silf-005
Buluntu yeri : Silifke, Karadedeli Köyü.
M. Geliş şekli : Bağış-1957
Envanter No : 124
Yüksekliği : 11 cm.
Genişliği : 5.7 cm., bel: 2.8 cm.
Ağırlığı : 255 gr.
Teknik tanım : Dolu döküm, kahverengimsi siyah patina, sırtta sarı metal görünen bölümler var. Kol ve bacak birleşme yerlerinde üretim artığı çapaklar bulunmakta.

4. *Herkül-3:*

Kodu : Silf-008
Buluntu yeri : Bilinmiyor
M. Geliş şekli : Satın alma-1976
Envanter No : 1709
Yüksekliği : 9.5 cm.
Genişliği : -
Ağırlığı : 140 gr.
Teknik tanım : Dolu döküm, koyu yeşil ve parlak patina, çok iyi korunmuş, yeni görünümlü.

5. *Merkür-1:*

Kodu : Silf-006
Buluntu yeri : Bilinmiyor
M. Geliş şekli : Satın alma-1972
Envanter No : 1255
Yüksekliği : 7.4 cm.
Genişliği : 4.6 cm.
Ağırlığı : 100 gr.
Teknik tanım : Dolu döküm, siyah ve aşınmış patina. Baş, boyun ve giysi üzerinde yeşil oksidasyon başlamış.

6. *Merkür-2:*

Kodu : Silf-009
Buluntu yeri : Bilinmiyor
M. Geliş şekli : Satın alma-1977
Envanter No : 1771
Yüksekliği : 7.5 cm.
Genişliği : 4.3 cm.
Ağırlığı : 87 gr.
Teknik tanım : Dolu döküm, tamamı yeşil patina. Küçük ve noktasal oksidasyon başlamış.

7. *Minerva:*

Kodu : Silf-010
Buluntu yeri : Bilinmiyor
M. Geliş şekli : Satın alma-1967
Envanter No : 571
Yüksekliği : 7 cm.
Genişliği : 4.6 cm.
Ağırlığı : 70 gr.
Teknik tanım : Dolu döküm, siyah ve oksidasyonlu patina. Göğüs ve kollarda aşınma var.

8. *Ceres:*

Kodu : Silf-002
Buluntu yeri : Silifke
M. Geliş şekli : Bağış-1940
Envanter No : 15
Yüksekliği : 11.5 cm.
Genişliği : 4.5 cm.
Ağırlığı : 200 gr.
Teknik tanım : Ayaklardan kalçaya dek boş döküm, yeşil patina iyi korunmuş durumda. Korozyon yok.

9. *Figürin, Attis? :*

Kodu : Silf-013
Buluntu yeri : Bilinmiyor
M. Geliş şekli : Zor alım-1989
Envanter No : 2691
Yüksekliği : 7 cm.
Genişliği : 3.3 cm.
Ağırlığı : 130 gr.
Teknik tanım : Dolu döküm, iyi korunmuş yeşil patinalıdır. Sağ kol üzerinde oksidasyon başlamış.

Bibliyografya ve Kısaltmalar

- Adriani 1948   Adriani, A., Documenti e ricerche d'arte alessandrina Vol. II. (1948)
- Akten 10   Statuettes en bronze de la Severeanu (Bucarest), Akten der 10. Internationalen Tagung über Bronzen Freiburg 18-22 Juli 1988 (1994)
- Alexander 1930   Monuments de L'Egypte Greco-Rmaine Societe Royale D'Archeologie D'Alexandrie. Premier Fascicule(1930)
- Amelung   Amelung, SkulptatMus I.
- Aulock 1977   von Aulock, H., Münzen und Städte Pisidiens, IstMitt Beiheft 19, 1977.
- Aulock 1979   von Aulock, H., Münzen und Städte Pisidiens, IstMitt Beiheft 22, 1979.
- Babelon 1895   Babelon, E., Cataloge des Bronzes Antiques de la Bibliotheque Nationale. Paris 1895.
- Bieber 1967   Bieber, M., The Sculpture of the Hellenistic Age (1967)
- Barclay 1897   Head, B.V., -D.C.L., Catalogue of the Greek Coins of Caria, Cos, Rhodes. BMC (1897)
- Barclay 1888   Head, B.V. -D.C.L., Catalogue of Greek Coins Attica-Megaris-Aegina BMC (1888)
- Bent – Hicks 1891   Bent, T. – Hicks, E.L., Inscriptions from Western Cilicia, JHS 12. 1891.
- Birchall – Corbett 1974   Birchall, A. – P.E., Greek Gods and Heroes (1974)
- Bosch 1935   Bosch, C., Die Kleinasiatischen Münzen Der Römischen Kaiserzeit, Teil II, B. 1 Bithynien, 1. H. (1935).
- Boucher 1970   Boucher, S., Bronzes grecs, hellenistiques et etrusques Des Musees De Lyon. 1970
- Boucher 1976   Boucher, S., Recherches sur les bronzes figures de Gaule pre-romaine et romaine. Bibl. Ecoles Franç. D'Athenes et de Rome 228. Rome (1976).
- Braemer 1963   Braemer, F., L'art dans l' occident romain. Tresors d'argenterie, sculptures de bronze et de pierre. Kat. Paris (1963).
- Brandt 1992   Brandt, H., Gesellschaft und Wirtschaft Pamphliens und Pisidiens im Altertum. 1992.
- Comstock – Vermeule 1971   Comstock, M. – Vermeule, C., Greek Etruscan and Roman Bronzes in the Museum of Fine Arts Boston (1971)
- Croom 1988   Croom, A.T., Roman Clothing and Fashion Designs and Patens Act. (1988)
- Deonna 1938   Deonna, W., Le mobilier delien. Exploration archeol. De Delos XVIII. Paris (1938)

- Drexler 1889 Drexler, Numismatik Zeitschriften XXI 1889.
- Durugönül 1987 Durugönül, S., Athena Kroisa Oreia, EA 10. 1987
- Durugönül 1989 Durugönül, S., Die Felsrelief im Rauhen Kilikien, BAR 511.1989.
- Durugönül 1997 Durugönül, S., 1996 Yılı İçel İli (Antik Dağlık Kilikya) Yüzey araştırması ile Kuleler- Kaleler ve Yerleşimlere Olan İlişkileri, AST XV-I 1997.
- Durugönül 1998 Durugönül, S., Seleukosların Olba Territorium'undaki 'Akkulturation' Süreci Üzerine Düşünceler. Olba I 1998.
- Faider-Feytmans 1979 Faider-Feytmans, G., Les bronzes romaines de Belgique. Mainz 1979.
- Fjeldhagen 1995 Fjeldhagen, M., Catalogue Graeco-Roman Terracottas From Egypt, Ny Carlsberg Glyptotek 1995.
- Fleischer 1967 Fleischer, R., Die Römischen Bronzen Aus Österreich (1967)
- Fuchs 1969 Fuchs, W., Die Skulptur der Griechen, München 1969.
- Giuliano 1983 Giuliano, A., MNR Le Sculture (1983)
- Grimal 1984 Grimal, P., Der Hellenismus und der Aufstieg Roms (1984)
- Gschwantler 1986 Gschwantler, K., Guß und Form, Bronzen aus der Antikensammlung Museum Wien (1986).
- Haug – Sixt 1914 Haug, F. – Sixt, G., Die römischen Bildwerke und Inschriften Wüttembergs. 2. Aufl. Stuttgart (1914).
- Hill 1981 Hill, G.F., Catalogue of the Greek Coins of Lycaonia, Isauria and Cilicia.
- Hill 1897 Hill, G.F., Catalogue of the Greek Coins of Lycia, Pamphylia and Pisidia (1897)
- Hill 1900 Hill, G.F. - M.A., Catalog of the Greek Coins of Lycaonia, Isauria and Cilicia. BMC (1900)
- Hornbostel 1973 Hornbostel, W., Sarapis. Etudes Preliminaires Aux Religions Orientales Dans L'Empire Romain. 1973.
- Höckmann 1984 Höckmann, U., Antike Bronzen Staatliche Kunstsammlungen Kassel (1984)
- Kaufmann-Heinimann 1977 Kaufmann-Heinimann, A., Die Römischen Bronzen Der Schweiz I, Augst (1977)
- Kaufmann-Heinimann 1987 Kaufmann-Heinimann, A., Die Bronzestatuetten aus Kaiseraugst-Schmirtmatt. Jahresber. Augst 7, 1987.
- Keil – Wilhelm 1931 Keil, J. – Wilhelm, A., Monumenta Asiae Minoris Antiqua. 1931.
- Kellner – Zahlhaas 1993 Kellner, H.-J. – Zahlhaas, G., Der Röm. Tempelschatz von Weiß. (1993).

- Kern 1938 Kern, O., Die Religion der Griechen III (1938)
- Kleiner 1992 Kleiner, D.E.E., Roman Sculpture (1992)
- KIPauly 1998 Cancik, H. – Schneider, H., Der Neue Pauly Enzyklopädie der Antike 1988.
- Kroll 1920 Kroll, W. – Witte, K., Paulys Realencyclopädie der Classischen Altertumwissenschaft (N.druck 1991 München)
- Leibundgut 1980 Leibundgut, A., Die römische Bronzen der Schweiz III. Bern und Wallis. Mainz 1980.
- Levante – Weiss 1986 Levante, E. – Weiss, P., SNG 1986.
- Levante 1993 Levante, E., SNG France 2 (1993)
- Lippold 1938 Lippold, G., Sarapis und Bryaxis, P. Arndt anı kitabı (1925).
- L'Orange 1985 L'orange, H.P., L'Empire Romain Formes Artistiques Et Vie Civile 1985.
- MacKay, 1990 Mackay, Th., The Major Sanctuaries of Pamphylia and Cilicia, Aufstieg und Niedergang der Römischen Welt. Band II, 18.3 (1990)
- Mansuelli 1958 Mansuelli, G.A., Galleria Degli Uffizi Le Sculture (1958)
- Marinescu 2000 Marinescu, L., Zwei Hypostasen Des Merkur In Der Kunst Der Dacia Romana, Kölner Jahrbuch 33, 2000.
- Marinova 1975 Marinova, L.O., Statuette en bronze. 1975.
- Mitten – Doeringer 1969 Mitten, D.G. – S.F. Doeringer, Master Bronzes from the Classical World (1969)
- Morenz 1962 Morenz, S., Ägyptische Religion (1960)
- Muthmann 1951 Muthmann, F., Statuenstützen und Dekoratives Beiwerk An Griechischen Und Römischen Bildwerken (1951)
- Najdenova 1994 Najdenova, V., Les Bronzes de Ratiarta (Mesie Superieure); Akten der 10. Internationalen Tagung über Antike Bronzen Freiburg 18.-22. 1988 (1994)
- Ognenova-Marinova 1975 Ognenova-Marinova, L., Statuettes en bronze, Du Musee National Arch. A Sofia. (Statuettes De Culte) 1975
- Parlasca 1993 Parlasca, K., Zeugnisse Ägyptischer Kulte, in Lykien, Akten Des II. Internationalen Lykien Symposions 1993.
- Piccot 1969 Boube-Piccot, C., Les Bronzes Antiques DV Maroc I, Etudes Et Travaux D' Archeologie Marocaine Vol. IV 1969.
- Piccotini 1990 Piccotini, G., 'Schutz des Archaeologischen Erbes' -Theorie und Praxis. Beiträge zur Archäologie des mediterranen und alpinen Raumes J. B. Trentini zum 80. Geburtstag ECHO 1990.
- Pol – Weber 1985 Bol, P.C. – Weber, Th., Bildwerke Aus Bronze Und Bein Aus Minoischer Bis Byzantinischer Zeit. Liebieghaus-Museum Alter Plastik Band II (1985)

- Poulsen II 1974 Poulsen, V., Les Portraits Romains V. II 1974.
- Quartinius Quartinius, M., Vatican, Gall. Lapid.
- Özgan 1995 Özgan, R., Antakya Hadesi, Lykia II. 1995.
- Radnoti 1963 Radnoti, A.. Eine römische Pantherstatuette aus Straubing. Bayer. Vorgesch. Bl. 28, 1963.
- RE 1912 Paulys R.E. (1912) Band 15
- Richter 1920 Richter, G.M.A., Catalogue of Engraved Gems of the Classical Style. (MCMXX).
- Ridder 1913 De Ridder, A., Les Bronzes Antiques Du Louvre, Premier (1913)
- Rolland 1965 Rolland, H., Bronzes antiques de Haute Provence (Basses-Alpes, Vaucluse). Gallia Suppl. 18. paris (1965)
- Roscher 1886 Roscher, W.H., Ausführliches Lexikon der Griechischen und Römischen Mythologie (1886-1890)
- RS Reinach, S., Repertoire de la statuarie grecque et romaine I, II, II, IV, V, VI. (Paris, 1897-1930.)
- Sayar 1999 Sayar, M.H., Kilikya' da Tanrılar ve Kültler, Olba II (Özel sayı 1. Cilt)
- Sear 1979 Sear, D.R., Greek Coins and Their Values (1979)
- Schefold 1962 Schefold, K. - Salin, E., 70. Doğum yılı anı kitabı (1962)
- Schreiber 1890 Schreiber, Th., Antiken in Leipzig, Arc. Anz. 1890,
- Simon 1985 Simon, E., Die Götter Der Griechen. (1985)
- Simon 1990 Simon, E., Die Götter der Römer. (1990)
- Smith Smith, A.H., M. A. BMC III,
- Stephanidou-Tiberiou 1985 Stephanidou-Tiberiou, Th., Trapezophora Tou Mouseiou Thessalonikes (1985)
- Stephanidou-Tiberiou 1993 Stephanidou-Tiberiou, Th., Trapezophora Me Plastike Diakosmese. 1995.
- Swaddling 1979 Swaddling, J., The British Museum Bronze Hoard from Paramythia, North Western Greece: Classical Trends Revived in the 2nd and 18th Centuries A.D.; Bronzes Hellenistiques et Romains Tradition et Renoveau, Actes du V. Colloque International Sur Les Bronzes Antiques Lausanne, 8-13 mai 1978 (1979)
- Şahin 1999 Şahin, N., Zeus'un Anadolu Kültleri.
- Ten Cate 1965 Ten Cate, P.H.H., The Luwian Population Groups Of Lycia and Cilicia Aspera During the Hellenistic Period. Doc. Et monum. Orientis antiqui 10. E. J. Brill, Leiden 1965.
- Thouvenot 1927 Thouvenot, R., Catalogue des figurines et objects du Musee Arch. De Madrid. Bordeaux-Paris (1927)

- Walde-Psenner 1983   Walde-Psenner, E., I bronzetti figurati antichi del Trentino. Patrimonio storico e artistico del Trentino 7. Trento (1983)
- Warneck 1905   Warneck, E., Objets D'art Antique, (1905)
- West II 1970   West, R., Römische Porträt-Plastik II.1970
- Wroth 1892   Wroth, W., Catalogue Of The Greek Coins Of Mysia BMC (1892)
- Wroth 1904   Wroth, W., F.S.A., Catalogue of the Greek Coins of Troas, Aeolis and Lesbos BMC (1904)

Fig. 1 a

Fig. 1 b

Fig. 2 a

Fig. 2 b

LEVHA 28

Fig. 3 a

Fig. 3 b

Fig. 4 a

Fig. 4 b

Fig. 5 a

Fig. 5 b

Fig. 6 a

Fig. 6 b

LEVHA 30

Fig. 7 a

Fig. 7 b

Fig. 8 a

Fig. 8 b

Fig. 9 a

Fig. 9 b